

Instituto da Lingua Galega, *Atlas Lingüístico Galego*. Volume IV. *Léxico. Tempo atmosférico e cronolóxico*, A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, 2003. Directores: Constantino García e Antón Santamarina. Investigadores: Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei e Manuel González González. Coordinador: Francisco Fernández Rei. Redactores: Francisco Fernández Rei, Beatriz García Turnes, Mª Asunción González González, Mirian González Iglesias, Xosé A. Leis Ferreira, Nuria Mariño Varela, Mónica Martínez Baleirón, Xavier Pérez Álvarez, María Sánchez Cid, Begoña Varela Vázquez e Valentina Mª Veiga Alonso. 533 pp.

Como é sabido, a xeografía lingüística como método científico de estudo da linguaxe na súa vertente da fala viva iniciouse co *Atlas Linguistique de la France* (ALF, 1902-1910), aínda que existiron antecedentes como o *Petit Atlas Phonétique du Valais Roman* (1882), do propio Gilliéron, ou o traballo sobre as falas alemás de Georg Wenker. Revelouse daquela como un método capaz de proporcionar unha visión fundamentalmente sincrónica da complexidade da lingua nos seus diferentes niveis dunha maneira gráfica, sintética e eficaz. Outra dimensión dos atlas lingüísticos contribúe a aumentar a súa importancia: non soamente son en si mesmos un medio valiosísimo para o coñecemento da lingua, senón que constitúen un instrumento indispensable para a elaboración de ulteriores estudos en moí diversos ámbitos da linguaxe e desde moí diversas perspectivas. Son, pois, fin e medio ó mesmo tempo. Desde aqueles inicios do século XX, a xeografía lingüística ten dado numerosas e relevantes achegas en moitas linguas. Proba da súa vixencia son os proxectos en marcha (algúns supranacionais ou continentais, como o *Atlas Linguistique Roman – ALiR-* e o *Atlas Linguarum Europae – ALE-*) e as publicacións que con frecuencia seguen saíndo á luz.

Hai algúns meses presentábase o cuarto volume do *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa) na Fundación Barrié, editora da obra. Cada vez que se presenta un volume do atlas a ocasión convértese automaticamente nun momento de lelicia para os filólogos e, en concreto, para os que traballamos no eido da lingua galega, porque non se trata da presentación dun libro máis, senón dunha obra fundamental para o coñecemento, a planificación e o prestixio da lingua galega. Sobre o proceso de elaboración e a súa metodoloxía xeral téñense escrito xa varios traballos ¹, de xeito que, salvo necesarias referencias, centrarémonos a este respecto no volume que acaba de saír do prelo.

---

¹ Poden consultarse: de Francisco Fernández Rei, “*Atlas Lingüístico Galego*. Vol. I: *Morfoloxía verbal*”, en *Nazioarteko dialektologia biltzarra. Agiriak / Actas del Congreso Internacional de Dialectología / Actes du Congrès International de Dialectologie / Proceedings of International Congress on Dialectology (Bilbo, 1991)*, Bilbo, Euskaltzaindia / Real Academia de la Lengua Vasca, 1992, 357-395, e “*Atlas Lingüístico Galego I. Morfoloxía verbal*”, en Ramón Lorenzo (ed.), *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas (Univ. de Santiago de Compostela, 1989)*, A Coruña, Fundación “Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa”, 1996, VIII, 617-637; de Constantino García, Antón Santamarina, Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei e Manuel González

Lembremos que os tres volumes anteriores estiveron dedicados á morfoloxía verbal (vol. I, 1990, coordinado por Francisco Fernández Rei), á morfoloxía non verbal (vol. II, 1995, coordinado por Rosario Álvarez Blanco) e á fonética (vol. III, 1999, coordinado por Manuel González González), de maneira que esta cuarta entrega, da que é responsable Francisco Fernández Rei, abre a serie de volumes dedicados ó léxico. Velaquí unha característica diferenciadora do *ALGa* en relación con outros atlas precedentes e contemporáneos: que atende a distintos niveis lingüísticos. Non obstante, dado o carácter aberto do inventario léxico e dado que a maior parte do cuestionario fai referencia ó léxico e a cuestións antropolóxicas, parece normal que sexa este nivel da lingua o que concentre un maior número de volumes. É de desexar que os autores completen a publicación da obra no prazo máis breve posible, xa que cómpre que a sociedade galega e a comunidade científica internacional dispoñan canto antes de todo o material. Repárese en que falamos do conxunto da sociedade e da comunidade científica, pois é coñecido de todos que os datos do *ALGa* estiveron sempre á disposición de cantos os quixeron utilizar na súa docencia ou investigación (entre eles nos incluímos), desde antes da súa publicación, e que de feito se empregaron na elaboración da normativa vixente e no proceso de codificación léxica (*Vocabulario ortográfico da lingua galega*), así como na confección de obras moi importantes na historia recente da lingüística galega. Cómpre tamén unha entrega o máis rápida posible para que os datos que se reflicten, obtidos entre os anos 1974 e 1976, non se vexan distorsionados por un transcurso de tempo excesivo, tendo en conta a rápida evolución da sociedade actual.

O primeiro que chama a atención neste volume é o cambio de formato respecto dos anteriores. Certamente, desde que se empezaron a publicar os primeiros atlas lingüísticos, o deseño destas obras cambiou bastante, e hoxe xa non temos aqueles volumes “colosais” dos inicios (e enténdase “colosal” no sentido primeiro da voz). Eran aquelas unhas obras bastante difíciles de manexar; desde logo, un non podía levar o *ALPI* baixo o brazo para consultalo na casa. A edición foise adaptando ós novos tempos e ás esixencias dun acceso cada vez máis amplo a este tipo de obras, o que aconsellaba unha maior manexabilidade. O *ALGa* naceu xa cun formato razoable e manexable, o cal é máis importante do que parece se queremos que sexa unha obra consultada; pero con esta entrega dáse un paso

---

González, “O *Atlas Lingüístico Galego*”, *Verba*, 4, 1977, 5-17, e “Introducción do *ALGa*”, en *Atlas Lingüístico Galego*. Vol. I: *Morfoloxía verbal*, A Coruña, 1990, 9-24; de Manuel González González, “*Atlas Lingüístico Galego*, un paso adiante nos estudos de lingüística galega”, *Grial*, 81, 1983, 267-286, “L’*Atlas Linguistique Galicien*”, *Géolinguistique*, 3, 1987, 17-30, e “El *Atlas Lingüístico Galego*”, en Pilar García Mouton (ed.), *Geolingüística: Trabajos europeos*, Madrid, CSIC, 1994, 169-18; de María González González, “*Atlas Lingüístico Galego (ALGa)*: xénese, desenvolvemento e actualidade”, *Bolletino dell’Atlante Linguistico Italiano*, III Serie, 20, 1996, 203-223. *Vid.* tamén as presentacións de cada volume: Joan Veny, “Presentación do *Atlas Lingüístico Galego* (A Coruña, 21 marzo 1996)”, *Cadernos de lingua*, 13, 1996, 147-152; Michel Contini, “Presentación do *Atlas lingüístico galego*, vol. III: *Fonética* (A Coruña, 18 de febreiro de 2000)”, *Cadernos de lingua*, 21, 2000, 145-149, e Francisco Fernández Rei, “*Atlas Lingüístico Galego. Volume IV. Léxico. Tempo atmosférico e cronolóxico*”, *A Trabe de Ouro*, 55, 2003, 411-414. Para as recensións remitimos á *Bibliografía Informatizada da Lingua Galega (BILEGA)*, dirixida por Francisco García Gondar, do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (<http://www.cirp.es>), co engadido da que publicaron Raquel Aira González e Begoña Varela Vázquez sobre o vol. III en *Estudis romànics*, XXIV, 2002, 246-250.

máis nesa dirección: o volume, de 34 x 24,5 cm., perdeu tamaño respecto dos anteriores (de 44,5 x 32 cm.) sen perder rigor nin facilidade de lectura. Ademais, o cambio no tipo de encadernación (as tapas xa non son ríxidas) diminúe o peso do libro, co que se fai aínda máis cómodo de manexar, e seguramente máis barato.

En canto á estrutura, tras as oportunas aclaracións sobre a colaboración de determinados organismos nalgún momento do proceso e os agradecementos correspondentes, a introdución (pp. 11-20) explica diferentes aspectos relativos á procedencia dos materiais, á confección dos mapas e ó tratamento electrónico da información, incorporado xa desde o volume II, que supón un grande avance na sistematización dos datos. Nela aparecen as relacións dos puntos da rede ordenados por provincias, por concellos e por localidades, tal e como se vén facendo desde o volume I. O groso do volume, como é natural, está ocupado polos mapas mesmos (pp. 21-457), seguido dun apéndice cos refráns referidos ós meses, que inclúe tamén unha introdución e referencias bibliográficas. Remata o volume cun extenso e útil capítulo de índices (pp. 477-531) coas explicacións pertinentes (índice dos 274 mapas, das 6752 formas da lenda, das 168 formas, 305 frases e expresións e 254 ditos e refráns das notas, e das 907 palabras clave dos refráns dos meses).

O material de base está constituído por 167 enquisas realizadas entre 1974 e 1976, relativas ó tempo atmosférico e cronolóxico. As preguntas de referencia son as que van da 527 á 664, completadas con algunhas de fonética, de morfoloxía ou doutros campos, en relación cos citados ámbitos semánticos. Tamén se incorporou material lingüístico procedente das notas apuntadas polos enquisadores durante a recollida, pero non datos secundarios obtidos de novas enquisas coma noutros volumes. A información pode completarse co *Glosario de voces galegas de boxe* (1985), de Constantino García, en versión electrónica no *Diccionario de diccionarios* de Antón Santamarina, posto que na realización da maioría dos traballos que o compoñen se utilizaron cuestionarios que serviron de base para a elaboración do cuestionario definitivo do *ALGa*.

O resultado é un total de 274 mapas en que se recollen non só voces, senón tamén unidades pluriverbais que fornecen dunha información etnolóxica e cultural moi importante, ademais da puramente lingüística, así como significados, en catro casos de especial complexidade semántica (mapas 5 “Serán”, 94 “Brétema”, 97 “Orballo” e 110 “Neve”). Este feito confírelle ó atlas un carácter léxico-semántico que non convén esquecer, pois ademais de mostrarnos os diferentes significantes que corresponden a un significado, que é o habitual nos atlas lingüísticos, recóllense os distintos significados que poden corresponder a un mesmo significante. Excepcional resulta, como reconecen os propios responsables do traballo, a inclusión de dous mapas (88a “Pingueira, pintar” e 88b “Goteira, gotear”) dedicados a cuestións fonéticas que non foran tratadas no volume III, os resultados de *-ng-* e *g-*, e que había que dar a coñecer, aínda que quizais estes mapas chocarían menos se se colocasen a modo de apéndice. Nalgúns casos trasládanse á lenda as variantes fonéticas dunha mesma forma, o que constitúe unha información moi valiosa, malia que non sexa relevante desde o punto de vista exclusivamente léxico.

Para o tratamento do léxico foi preciso adoptar unha metodoloxía que permitise reflectir a variación dialectal de xeito económico e eficaz, e aquí radica, sen dúbida, un dos grandes logros deste volume. Seguindo a liña dos anteriores, procurouse que a cada cuestión lle correspondese un só mapa, e así se fixo a

maioría das veces. Pero a enorme heteroxeneidade das respostas en moitos casos fixo imposible manter sempre esta univocidade, e entón fíxose primar, con bo criterio, a visualización e a lexibilidade do mapa. Proba da complexidade do material obtido é que existen ata seis mapas para algúns conceptos. A inclusión de seis mapas de síntese parécenos moi acertada para presentar dunha maneira resumida o agrupamento xeográfico das familias. Podería haber incluso algún máis, como por exemplo para a noción do mapa 1 “Amencer”. O uso que se fai das cores e dos símbolos consegue ofrecernos unha visión rápida desa variación dialectal; a súa distribución infórmanos cun só golpe de vista das solucións maioritarias fronte ás minoritarias ou únicas, das autóctonas fronte ás importadas, das correspondentes a un mesmo tipo léxico fronte a outras, das máis conservadoras fronte ás máis innovadoras, das formas coincidentes coa estándar e das que se asemellan entre si na súa composición morfolóxica, da extensión das formas estándares, etc. A complexidade da simboloxía responde á complexidade mesma das solucións, aínda que se buscou a maior sistematicidade posible e a coherencia interna (uso do círculo para a solución estándar, da estrela para os castellanismos e híbridos, da mesma serie de figuras xeométricas con idéntica cor para o mesmo tipo léxico, ...). A casuística é tan elevada e os factores que hai que ter en conta son tan numerosos e diversos que a coherencia absoluta é imposible.

Sen dúbida a maior dificultade coa que se enfrontaron os responsables deste volume foi a frecuente heteroxeneidade dos datos, propia, por outra parte, do nivel léxico. A dificultade afectaba desde a selección da forma do encabezamento ata o tratamento gráfico das variantes formais, como acabamos de ver, pasando pola ordenación dos elementos na lenda, que se rexe por criterios léxico-semánticos, morfolóxicos e sociolingüísticos. Todo está ben estudado e os problemas supéranse cun resultado excelente. O peor é que este traballo só en parte queda adiantado para os seguintes volumes, pois cada pregunta comportará un tratamento particular.

O tamaño dos mapas é de dous tipos: grande, con escala 1:1.133.000 (159 mapas), e pequeno (1:1.620.000, 81 mapas), pero sempre resulta suficiente para garantir a súa lexibilidade. Ás veces combínanse para unha mesma cuestión e xeralmente os máis pequenos son menos complexos. Ocupan a páxina da esquerda, na súa totalidade ou na metade; a lenda e as notas quedan, pois, á dereita. A partir do primeiro, dedicado como é costume a amosar a rede de puntos, os mapas, indexados numericamente (e cunha letra para os que se refiren ó mesmo contido), seguen unha ordenación por temas: a cronoloxía do día (1-14b, 24 mapas), os astros (15-32, 18 mapas), o tempo meteorolóxico (33a-120, 159 mapas, con inclusión dos fenómenos da atmosfera, estados térmicos que producen e valoracións subjectivas dos individuos), o tempo cronolóxico (121-180, 71 mapas) e o reloxo (181-190, 10 mapas). Tal e como se indica na introdución, esta distribución non é doada, pois moitos elementos están interrelacionados: así, os astros co tempo meteorolóxico, o reloxo co tempo cronolóxico, etc. De feito, a inmensa maioría dos mapas intégranse nos macroapartados relativos ó tempo meteorolóxico e ó tempo cronolóxico. Con todo, a distribución facilita bastante a busca dos datos.

Un aspecto que nos parece especialmente interesante é o das notas, que se atopan convenientemente clasificadas e ordenadas. Despois da primeira, en que se indica o número e o título da(s) pregunta(s) da(s) que se obtiveron as respostas, aparecen, cando é oportuno e por esta orde, notas que completan información ou a precisan respecto de aspectos culturais, notas en que se remite a outros mapas

do *ALGa* con información fonética e/ou morfolóxica relacionada, notas sobre as variantes fonéticas, morfolóxicas e/ou sintácticas das formas da lenda, e finalmente notas con información variada. Non se recorreu aquí a material bibliográfico coma noutros volumes, salvo en casos esporádicos (cf. 16 “Lúa”) e nos mapas das constelacións, onde se tivo en conta o t. 1 do *Léxico de los marineros peninsulares* (1985), coordinado por Manuel Alvar, en que o léxico galego foi recollido por Antón Santamarina e M^a do Carme Ríos Panisse.

A información que se proporciona nestas notas é, xa que logo, ampla e diversa. No tocante ás variantes das formas da lenda, como queda dito, as notas indicannos posibles realizacións fonéticas (cambios na vogal tónica, seseo, gheada, rotacismo, etc., cf. 174b “Trasantonte”) e casos de distribución das mesmas dependendo das secuencias (cf. 15 “Ceo”, sobre as diferenzas de realización en *ceo* e *ceo da boca*). Tamén achegan datos de carácter morfolóxico e sintáctico, como cambios de xénero (mapas 3 “Mediodía”, 19 “Crecente”, ...), rexistros de verbos cun réxime distinto ó da lenda (mapa 83 “Enxugarse”), cambios na estrutura sintáctica (79c “Arroiar”), etc. En ocasións, a información morfolóxica vai incorporada á lenda como elemento diferenciador (38 “Calor”, *o/a calor*). A través destas notas poden entreverse fenómenos de etimoloxía popular, falsas segmentacións, etc. (22 “Eclipse”).

Polo que se refire ó último tipo de notas, abundan particularmente as aclaracións de tipo sociolingüístico. Esta incorporación do elemento sociolingüístico contribúe a superar a vella oposición entre sociolingüística e xeografía lingüística. Son moitos os casos en que se indica que certa forma ou acepción é propia dun determinado grupo social ou profesional (así, no mapa 84 “Enxoito” apúntase que en P.12 “enxuto” e “enxoito” corresponden á xente labrega, mentres que “seco” é propio da xente mariñeira, e no 125 “Xaneiro”, dise que esta voz é nalgúns lugares forma dos máis vellos ou forma antiga). Esta clase de información, ligada á da frecuencia de uso, pode darnos conta da progresiva penetración dun castelanismo (cf. 23 “Estrela”, onde se indica que, nalgúns puntos, *estrela* é a forma dos máis vellos, mentres que noutros lugares en que concorre con *estrella*, esta é máis frecuente). Tamén se informa da frecuencia de uso en casos de confluencia de dúas formas galegas ou do contexto de uso que pode ter unha voz (no mapa 102a “Lazo” recóllese *carambuço* como forma festiva). Algunhas notas que precisan a localización xeográfica non están exentas tampouco de información sociolingüística (*axiña* dise en O.20 “nas aldeas do concello”, segundo consta no mapa 168a “Axiña”).

Outro tipo de notas moi frecuente é o que nos proporciona información semántica, sobre aspectos tales como matices de significado, acepcións figuradas ou restricións semánticas: así, no mapa 13a “Anoitecida, ó cerrar da noite” advirtese dunha diferenza entre *noite cerrada* e *noite pecha*, e no 82 “Abeirarse” recóllense usos especializados de *abrigarse* para as persoas e *arrecollerse* para o gando. Estas notas son abundantes nos mapas de fenómenos atmosféricos como a neve, o orballo, etc. Tamén se indican acepcións dubidosas (94 “Brétema”), outros significados da palabra rexistrada (24 “Estrelecer”) e variacións no uso de determinadas formas de acordo co seu significado ou co contexto (*cielo vs. ceo da boca* en 15 “Ceo”).

Importantes son tamén as notas que achegan refráns e frases feitas relacionadas coa pregunta (hai mapas moi ricos neste tipo de datos, como o 42abc “Ceo ovellado”) e sobre aspectos antropolóxicos e culturais (a segmentación do

ano en galego no 123 “Outono”, o emprego das “feiras” no 139 “Luns”, o *vento mareiro* no 59 “Aire / vento do noroeste”, ...).

A análise dos mapas permite descubrir tendencias na evolución da lingua e reconstruír algúns procesos da súa historia (extensión pasada de certas formas). Ofrece resultados diversos segundo os conceptos: fronte á gran diversidade existente para algúns, que se reflicte normalmente en varios mapas (é o caso de moitos relativos a fenómenos atmosféricos), outros presentan unha homoxeneidade total ou practicamente total (80 “Mollarse”, 128 “Abril”, 138 “Día”, 144 “Sábado”, ...). En ocasións, distínguense con claridade áreas léxicas dialectais (distribución de *lustro*, *alustro*, *relustro* vs. *lóstrego*, *lostrego* e similares no mapa 51ab “Lóstrego”; de *orballo* e similares (metade occidental) vs. *barruço* (norte de Lugo e Asturias) e *poalla* (costa pontevedresa) no 69abcd “Orballo, chuvisca”; dialectalización do *-s* e solucións do tipo *nantronte* no 173 “Antonte”, etc.). Outras veces, pódese apreciar o grao e mesmo a zona de penetración dos castelanismos (*castillos* no mapa 48a “Castelos”, *xunio* / *junio* no 130 “Xuño”, *ahora* no 157 “Agora”, ...), a existencia de áreas con solucións peculiares (así, a miúdo, as zonas limítrofes, como no 35 “Raxeirada” ou no 119b “Estar aterecido”), ou curiosas coincidencias de formas en puntos moi distantes, como no mapa 115a “Zoldra”, onde se rexistra *zotra* no Covelo e *zoldra* no galego asturiano, no 118b “Folerpa” coas localizacións dispersas de *trapo*, etc. Poden rexistrarse auténticos *hápax* e formas moi minoritarias, como *antexantar* (2 “Mañá”), *punta da lúa* (18 “Lúa nova”), *luna de forza* (19 “Cuarto crecente”), *albardaburros* e *burreira* (27 “Luceiro da mañá”), *cai calor* (39 “Vai calor”), *caldelo*, *calmuço*, *galgón* (33c “Raiola”, con moitas formas deste tipo polo leste de Galicia e puntos do occidente da Coruña), *de ruta* e *por seguido* (169 “Decote”), *sazón* (178 “Xeira, xornada de traballo”), e expresións tan fermosas como *luz con luz* (8a “Entre lusco e fusco”), *andar o vento vagueando* (55 “Cambiar de dirección (o aire / o vento)”, etc., moitas delas esquecidas pola lexicografía e pola lingua literaria.

Así pois, o *ALGa* e en concreto este volume, non é só un retrato do galego vivo, senón que ofrece múltiples posibilidades para os estudos de sociolingüística, antropoloxía, dialectoloxía, fonética, codificación e historia da lingua, e, por suposto, como se di na introdución, para a lexicoloxía, a lexicografía e a paremioloxía. O paremiólogo ten, en efecto, unha fonte de información importantísima non só nos máis de douscentos refráns rexistrados en notas, senón tamén nos 833 referidos ós meses que aparecen no apéndice, clasificados cronolóxicamente e tematicamente, respectando as variacións dialectais e as versións particulares dos falantes. A ordenación deste tipo de unidades sempre é complexa, pero os responsables conseguiron unha indexación funcional que permite unha busca rápida. A introdución que se fai á listaxe é moi útil; nela trátanse cuestións como a presenza do santoral neste tipo de refráns e inclúe, como dixemos, referencias bibliográficas.

Pero ademais, o *ALGa* adquire, no caso específico do galego, valores de especial relevancia, algúns dos cales xa foron sinalados con anterioridade. Tense salientado a súa importancia no proceso de estandarización, así como para a promoción do coñecemento e do estudo do galego no exterior (Regueira 1990: 492). Lembremos que ata hai pouco non era frecuente nos traballos de romanística ver considerado o galego como unha lingua románica máis, igual có español, có francés, ou mesmo có catalán. Sen dúbida unha das obras que máis contribuíu a modificar esta consideración e a situar a lingua galega no lugar que lle corresponde

entre as linguas románicas foi o *ALGa*. O atlas lingüístico constitúe un deses piares en que se fundamenta o estudo científico dunha lingua, de maneira que, xunto coa gramática e o dicionario, confiren prestixio á lingua que os posúe. O volume IV presenta o mesmo rigor científico, recoñecido a nivel internacional, cós anteriores, e procura manter en todo momento a coherencia co conxunto da obra. Nesta mesma dirección, cómpre recordar que, mediante a súa conexión con empresas de perspectivas máis amplas (*Atlas Lingüístico de España e Portugal – ALEP-, ALE, AliR*), o galego queda incardinado no conxunto de linguas do seu contorno e non perde o tren dos atlas das últimas xeracións.

E, con todo e isto, o *ALGa* é aínda máis ca unha obra sobranceira na historia da filoloxía galega. Francisco Fernández Rei (2003: 414) soubo destacalo moi ben naquela presentación cando agradeceu a todos os informantes a súa participación na mesma (agradecemento que se manifesta en cada un dos volumes que van aparecendo):

“Moitos dos nosos informantes, que traballaban case para sobrevivir, non entendían por que tres mozos perdían o tempo pateando montes, veigas e corredeiras buscando xente coa que cubrir unhas ‘libretas’ e intentar facer gravacións do falar que eles decote usaban cos familiares, cos veciños e cos animais; aínda así, acolléronnos con xenerosidade e amabilidade e déronnos toda a información lingüística que nós procurabamos. Deles aprendemos como falan os galegos, pero tamén como somos e como vemos o mundo nós outros, os galegos; e nalgún caso déronnos excelentes leccións da recente historia social de Galicia, unha historia vivida e sufrida, que non se conta nos libros nin nas cátedras universitarias”.

O *ALGa* é unha obra colectiva dos galegos, porque nela se reflicte a súa lingua e tamén, en certa medida, a súa vontade de conservalas. Ten, por iso, a grandeza das obras colectivas, das obras que se poden considerar de todo un pobo, pero ten ó mesmo tempo a grandeza das obras ben feitas, realizadas co agarrado e a intelixencia dos que saben tratar adecuadamente ese material e presentalo de xeito que todos nos poidamos servir del. Cada novo volume do *ALGa* que aparece, en particular os dedicados ó léxico, permite que queden inmortalizados os modos de vida tradicionais e esa forma de ver o mundo dos galegos, pero vén dar pulo ó mesmo tempo á supervivencia da súa lingua. Por iso a ledicia por esta publicación debe estenderse a toda a sociedade.

Referencias bibliográficas

- Fernández Rei, Francisco (2003), “*Atlas Lingüístico Galego. Volume IV. Léxico. Tempo atmosférico e cronolóxico*”, *A Trabe de Ouro*, 55, 411-414.
- Regueira Fernández, Xosé Luís (1990), “Instituto da Lingua Galega: *Atlas lingüístico galego*. Vol. I: *Morfoloxía verbal*, 2 tomos, Fundación “Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa”, A Coruña, 1990, 839 pp.”, *Verba*, 17, 489-492 (reed. aum. da recensión publicada en *Cadernos de lingua*, 2, 1990, 213-215, reed. aum. *A Trabe de Ouro*, 4, 1990, 115-118).

MARÍA DOLORES SÁNCHEZ PALOMINO
(Universidade da Coruña)